

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

АННА ПОВЕРТАЛАСЯ зі школи додому із Ельзбет, однокласницею. Багацько снігу випало в Берліні тієї зими. Сніг не танув, тож прибиральники відгортали його на край тротуару, де він тижнями лежав по-нурими сірими кучугурами. А тепер, у лютому, сніг обернувся на кашу, яка рясніла калюжами. Анна та Ельзбет, узуті в черевики на шнурівках, раз у раз плигали, щоб їх оминати.

Дівчатка кутались у теплі пальта, а вушка сховали під вовняні шапки. Анна ще й накинула на шию великий шарф. Анні дев'ять, але вона невеличка, як на свій вік, тож шарф звисав мало не до колін. Шарф прикривав і рот, і ніс, — лиш виднілися зелені очі та пук темного волосся. Дівчинка поспішала, бо хотіла купити креток у канцтоварах, а вже наближався час обіду. Та вона геть задихалась і втішилася, що Ельзбет спинилася роздивитись велику червону агітку.

— І знову фото того чоловіка, — сказала Ельзбет. — Моя молодша сестричка вчора теж бачила одне і подумала, що це Чарлі Чаплін.

Анна придивилася до зображення — вирячені очі, лютий вираз обличчя — і сказала:

— Та він геть не схожий на Чарлі Чапліна, хіба тільки вуса подібні.

Дівчатка прочитали вголос ім'я під світлиною: «Адольф Гітлер».

— Він хоче, щоб на виборах за нього проголосували всі, а тоді він зупинить євреїв, — сказала Ельзбет. — Думаєш, він і Рейчел Ловенштайн спинить?

— Нікому не спинити Рейчел Ловенштайн, — відповіла Анна. — Вона найкраща в команді. Може, мене йому вдасться спинити. Я теж єврейка.

— Та яка ти єврейка!

— Авжеж, тато з нами про це говорив минулого тижня. Він сказав, що ми євреї і хай що станеться, ми з братом маємо про це пам'ятати.

— Але ж ти, на відміну від Рейчел Ловенштайн, не ходиш до спеціального храму щосуботи.

— Бо ми невіруючі, ми взагалі не ходимо до храму.

— Ох, як би я хотіла, щоб і мій тато не був релігійним, — сказала Ельзбет. — Бо ми жодної неділі не пропускаємо, а на лаві так твердо сидіти, все терпне.

Дівчинка зацікавлено глипнула на Анну:

— Я думала, що євреям годиться мати гачкуватого носа, а в тебе ніс звичайнісінький. А у твого брата хоч ніс гачкуватий?

— Ні, — відповіла Анна. — У нашому домі лиш Берта, хатня помічниця, має кривого носа і то тільки тому, що гепнулась із трамвая і приземлилась на ніс.

Ельзбет уже роздратовалась:

— Гаразд, то якщо ти з виду, як усі, і не ходиш до спеціального храму, то як ти знаєш, що ти єврейка? Як ти знаєш напевне?

Запала мовчанка.

— Думаю, — почала Анна, — все тому, що мої мама з татом євреї, і їхні мама й тато — теж. Я ніколи й не замислювалася, поки тато не завів про це мову минулого тижня.

— Дурниці якісь! Ось, що я думаю, — вигукнула Ельзбет. — Усе це якісь дурниці — і те все про Адольфа Гітлера, і про євреїв, і все-все!

Дівчинка пустилася бігцем, а Анна — за нею.

Вони мчали, поки не прибігли до канцелярської крамнички: продавець за прилавком розмовляв з кимось, Анна аж стрепенулась, упізнавши фройлян Лембек, яка жила неподалік. Фройлян Лембек безупинно повторювала: «Страшні часи! Страшні часи!» і хитала головою, наче ягничка, а її серезжки погойдувалися в такт.

Продавець підтакував: «1931-й був паскудним, 1932-й — ще гіршим, та згадайте мої слова, 1933-й буде найгіршим». Зауваживши Анну та Ельзбет, він сказав: «Чим я можу вам допомогти, мої милі?».

Анна вже було випалила, що прийшла по кретки, як фройлян Лембек її перебила.

— Та це ж крихітка Анна! — вигукнула вона. — Як справи, люба Анночко? І як поживає твій дорогий батечко? Диво, який хороший чоловік! Я читаю все, що він пише! У мене є всі його книжки, і я не пропускаю його виступів на радіо. От лиш у газету цього тижня він нічого не написав. Сподіваюся, він у доброму здоров'ї. Може, лекції десь читає. Він нам так потрібен у ці темні-темні часи!

Анна зачекала, поки фройлян Лембек завершить тираду, і відповіла:

— Тато підхопив грип.

Аннині слова збурили новий шквал ремствувань, ніби всі рідні серцю фройлян Лембек покотом лежали на смертному одрі. Жінка бідкалась і хитала головою, аж сережки бряжчали. Вона радила, чим би тата полікувати і до яких лікарів звернутися, і не вгавала, поки Анна не пообіцяла переказати татові найщиріші побажання швидкого одужання від фройлян Лембек. Та на порозі жінка обернулася і сказала: «Крихітко Анно, не переказуй найкращі побажання “від фройлян Лембек”, краще скажи — “від шанувальниці”». І лиш тоді випурхнула з крамнички.

Анна швиденько купила кретки. Дівчата ще трохи постояли надворі, пронизані холодним вітром. Тут вони зазвичай прощалися і розходилися, та цього разу Ельзбет зам'ялася. Вона давно хотіла про дещо запитати Анну, і от нагодилася слухна мить.

— Анно, — почала Ельзбет, — а добре мати знаменитого батька?

— Та не дуже, якщо стрінеться хтось такий, як фройлян Лембек, — відповіла Анна і мимохіть рушила додому, а Ельзбет так само нехотя попрямувала за нею.

— А поза тим? Якби не фройлян Лембек?

— Ну, доволі непогано. Почнемо з того, що тато працює з дому, тому ми багато часу разом. Іноді нам дістаються дармові квитки в театр. А ще якимось було, що в нас брали інтерв'ю для газети, розпитували, які книжки нам подобаються, і коли мій брат сказав, що йому до вподоби книжки Зена Грея, наступного дня хтось надіслав йому в подарунок цілу серію!

— От би мій тато був відомий! — сказала Ельзбет. — Та навряд чи таке можливо, бо він працює поштарем, а таким не дуже й прославишся.

— Якщо твій тато не прославиться, то, може, тобі це вдасться? Із знаменитим батьком є один клопіт: дітям прославитися майже нереально.

— А це чому?

— А чи я знаю. Вкрай рідко натрапиш на двох знаменитих в одній родині. І щось мене це засмучує, — зітхнула Анна.

Дівчата вже стояли біля Анниного дому, при побілих ворітцях. Ельзбет гарячково намагалася придумати, чим же ж вона може прославитися, аж тут Гаймпі, яка вгледіла їх кризь вікно, відчинила двері.

— Ой, леле, я спізнююся на обід! — вигукнула Ельзбет і чкурнула вулицею догори.

— Коли ти вже з Ельзбет набазікаєшся! — буркнула Гаймпі, коли Анна увійшла в дім. — Мелете язиком, як пси хвостом!

Гаймпі насправді звалася фройлян Гаймпель і з пелюшок гляділа Анну та її брата Макса. А тепер, коли діти попідросли, вона ще й хатніми справами опікувалася, поки ті були в школі. Втім, Гаймпі подобалося метушитись довкола дітей, щойно вони повернуться зі школи.

— Ну ж бо, покидаємо все це з тебе, — примовляла вона, розмотуючи Аннин шарф. — А то ти загорнута, як той пакунок, тільки мотузка розв'язалася.

Поки Гаймпі стягувала з Анни одяг, дівчинка розчула, що у вітальні лунає фортепіано. Отже, мама вдома.

— Ноги точно не промокли? — допитувалася Гаймпі. — Ну то біжи мити руки. От-от обід буде.

Анна вибігла нагору встеленими пухким килимом сходами. Кризь вікно пробивалося сонячне проміння і виднілися останні латки снігу в садку. З кухні долинали пахощі смаженої курки. Так хороше прийти додому зі школи!

Коли Анна відчинила двері лазнички, то побачила, що там зчинилася якась колотнеча: Макс, її брат, побагровів аж по русявий чуб і щось ховав у руках за спиною.

— Що тут коїться? — випалила Анна, і аж потому краєм ока вихопила, що в лазничці, так само збентежений, стоїть братів друг, Гюнтер.

— А, це ти! — вигукнув Макс, а Гюнтер зареготав. — Ми думали, це хтось із дорослих.

— Що ти там ховаєш? — спитала Анна.

— Значок. Сьогодні в школі була бійка — наці проти соці.

— Що ще за наці і соці?

— Могла би вже і знати в такому віці, — відповів Макс, якому виповнилося дванадцять років. — Наці — це ті, хто буде голосувати на виборах за Гітлера. А ми, соці, — ті, хто буде голосувати проти нього.

— Та ви ж обидва ще не маєте права голосу, — відказала Анна. — Ви ще замалі!

— Але наші тати будуть, — розлютився Макс, — а це те саме!

— Хай там як, а ми їх перемогли, — похвалився Гюнтер. — Ти б бачила, як наці тікали! Ми з Максом одного спіймали і відібрали значок. А от за штани мені від мами перепаде.

Хлопець понуро глипнув на велику дірку на потертих штанях. Батько Гюнтера втратив роботу й у них не було грошей справити новий одяг.

— Не хвилюйся, Гаймпі зашиє, — сказала Анна. — А покажіть мені цей значок.

Маленький шматок металу, вкритий червоною емаллю, а посередині — чорний гнутий хрест.

— Це називається свастика, — пояснив Гюнтер. — Таку мають усі нацисти.

— І куди ви її подінете?

Макс та Гюнтер презирнулися.

— Хочеш собі? — спитав Макс у друга.

— Мені не можна мати нічого спільного з наці. Мама боїться, що мені за це голову розчереплять.

— Вони нечесні в бою, — погодився Макс. — Палками б'ються, каміння жбурляють, — він із усе більшою відразою крутив значок у руках. — І я його не хочу. Нізащо.

— Ну то змиймо його! — запропонував Гюнтер.

Сказано — зроблено. Коли діти смикнули за ланцюжок бачка вперше, то значок не змився, а коли смикнули вдруге, то він урочисто, під звуки обіднього гонга, булькнув і безслідно зник у каналізації.

Спускаючися сходами, діти чули звуки фортепіано, але щойно Гаймпі подала тарілки з їжею, все стихло, а за мить двері відчинилися навстіж і до кімнати увійшла мама.

— Привіт, Анно, Макс! Привіт, Гюнтере! — вигукнула вона. — Як школа?

Навперебій діти взяли розповідати їй про свій день — сміх та гамір враз наповнили кімнату. Мама знала всіх учителів на ім'я і пам'ятала всі-всі історії, якими з нею ділилася малеча. Тож коли Макс та Гюнтер розповідали, як учитель географії на них розлютився, мама сказала: «Ще б пак! Після того, що ви втнули минулого тижня!». А коли Анна похвалилася, що її твір зачитали вголос перед класом, то мама сказала: «Так це ж неймовірно! Фройлян Шмідт майже ніколи не зачитує нічого перед класом, еге ж?». Мама, з ким би не бесідувала, завжди зосереджено дивилася у вічі й уважно слухала, а коли говорила сама, то віддавалася розмові всім еством. Здавалося, вона у все вклала вдвічі більше завзяття, аніж інші люди: і навіть її очі сяяли найяскравішою блакиттю, яку коли-будь доводилось бачити Анні.

Щойно вони взяли за десерт (а сьогодні це був яблучний штрудель), як увійшла Берта, їхня хатня помічниця, і запитала в мами, чи можна потурбувати батька, бо його просять до телефона.

— Годі пообідати спокійно! — вигукнула мама і так рвучко встала з-за столу, що Гаймпі довелося притримати стілець,